

УДК 007:305

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2024.2.10>**Олена МОРОЗОВА**

кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка кафедри реклами і зв'язків із громадськістю, Національний авіаційний університет, morozova.scd@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5255-2371

**ПРОБЛЕМИ ЖІНОК-БІЖЕНОК ЯК НАПРЯМОК
СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Статтю присвячено дослідженням інструментів комунікації, які використовують жінки-біженки для налагодження нових соціальних зв'язків і осмислення пережитого травматичного досвіду. Актуальність теми дослідження полягає в необхідності систематизувати та осмислити досвід, який переживають жінки біженки під час воєнних конфліктів. Адже саме жінки і дівчата піддаються найбільшій ризикові під час гуманітарних криз і масового переміщення, непропорційно часто потерпають від дискримінації і насильства за гендерними ознаками й ознакою статі. Також видається актуальним дослідити, чи змінюється образ жінок-біженок від Першої світової війни до Українсько-російської війни, яка стала наймасштабнішим воєнним конфліктом у Європі з часів Другої світової. Вивчення досвіду жіночого біженства необхідне для розуміння процесів, які відбуваються з українками, які шукають притулку за кордоном, а також для осмислення досвіду та інтеграції до соціуму тих жінок-біженок, які повертаються в Україну після перебування в державах, до яких були змушені поїхати, рятуючись від бойових дій, на початку повномасштабного російського вторгнення. Історичні матеріали, роботи українських і західних науковців, а також соціологічні дані, які описують міграційні процеси під час українсько-російської війни, дають можливість розглянути питання жіночого біженства в контексті сучасних комунікаційних і технологічних змін.

Ключові слова: комунікація, біженство, жінки-біженки, гендер, війна.

Olena Morozova. PROBLEMS OF REFUGEE WOMEN AS A FIELD OF COMMUNICATION RESEARCH

The article is devoted to the study of communication tools used by refugee women to establish new social ties and comprehend their traumatic experiences. The relevance of the research topic lies in the need to systematize and comprehend the experience of refugee women during military conflicts. After all, it is women and girls who are most at risk during humanitarian crises and mass displacement, and disproportionately suffer from gender-based and sex-based discrimination and violence. It also seems relevant to investigate whether the image of refugee women in the press has changed from the First World War to the Ukrainian-Russian war, which has become the largest military conflict in Europe since World War II. The study of women's refugee experience is necessary to understand the processes that take place with Ukrainian women seeking refuge abroad, as well as to comprehend the experience and integration into society of those refugee women who return to Ukraine after staying in the countries to which they were forced to flee the fighting at the beginning of the full-scale Russian invasion. Historical materials, works by Ukrainian and Western scholars, as well as data describing migration processes during the Ukrainian-Russian war, provide an opportunity to study the issue of women's refugeeism in the context of modern communication and technological changes.

Key words: communication, refugee, women refugees, gender, war.

Постановка проблеми. У травні 2022 року Європейський парламент прийняв резолюцію щодо впливу війни в Україні на жінок. У цьому документі Європарламент констатував негативний вплив російської агресії на жінок, що залишились в Україні; жінок, що прибули по притулок до держав ЄС як біженки; і навіть на громадянок європейських держав, які намагались допомогти українським біженкам. Підкреслювалось, що саме жінки і дівчата піддаються найбільшій ризикові під час гуманітарних криз і масового переміщення, непропорційно часто потерпають від дискримінації і насильства за гендерними ознаками й ознакою статі. У документі також наголошувалось на тому, що українські жінки-біженки не захищені від гендерного насильства в

центрах прийому біженців, і наявна потреба в профілактиці гендерного насильства і заходів реагування на нього. Ще одним великим ризиком, на думку Європарламенту, було те, що масове переміщення і потік біженців, який спричинила війна в Україні, створили умови для сплеску торгівлі людьми. Уже на травень 2022 року були зафіксовані випадки торгівлі людьми відносно біженців, особливо жінок і неповнолітніх без супроводу дорослих. Крім того, українські біженки, які прибували до країн ЄС, часто були позбавлені доступу до послуг охорони сексуального та репродуктивного здоров'я [3].

Кризова ситуація, яка виникла зі зростанням кількості жінок-біженок оголила проблеми з захистом прав жінок у Європі

та Україні, однак, разом із тим поза увагою дослідників залишився комунікаційний досвід жінок-біженок та комунікаційні інструменти, які вони використовують для осмислення свого травматичного досвіду та налагодження нових соціальних і економічних зв'язків у громадах, в яких перебувають. Ця стаття є спробою поглянути на проблему жіночого біженства з точки зору наук про соціальні комунікації.

Аналіз останніх досліджень. Незважаючи на актуальність проблеми, досліджень, в яких піднімається питання жіночого біженства, не так багато. З одного боку це пов'язано з об'єктивними чинниками: зокрема тим, що триває гаряча фаза українсько-російської війни. Із іншого боку, увага дослідників зосереджена на економічних і демографічних наслідках неповернення жінок-біженок до України, а не на комунікаційних аспектах жіночого біженства. Так, наприклад, наголошується, що якщо не вдасться переконати 2,8 млн. жінок-біженок працездатного віку повернутися, це коштуватиме Україні 10% річного довоєнного валового внутрішнього продукту.

Тим часом, як комунікаційних досліджень щодо жіночого досвіду переживання війни досі немає. Разом із тим, очевидно є необхідність дослідити становище, дії, ціннісні орієнтири українських біженок. Чи відрізняються вони від становища та ціннісних орієнтирів жінок, які залишилися в Україні? Як змінилось життя жінок-біженок під впливом воєнних дій, яка роль жінок-біженок у громадській сфері в тих країнах, де вони зараз перебувають; чи відчувають ці жінки проблеми з самоідентифікацією та саморефлексією. Які зміни відбуваються в комунікативній поведінці жінок-біженок, чи змінилися канали комунікації, якими користуються ці жінки тощо.

У даному контексті видається особливо важливою робота Байдак М. «Жінка в умовах війни у світлі повсякденних практик (на матеріалах Галичини 1914–1921 рр.) [1]. І хоча дисертаційне дослідження Байдак М. охоплює період Першої світової війни, систематизація таких комунікаційних практик, як листування, наприклад, дає підґрунтя для аналізу того, як технологічні інновації впливають на комунікаційні практики сучасних жінок, які переживають травматичний досвід війни.

Мета дослідження полягає в спробі розглянути досвід жіночого біженства та інструменти комунікації, які жінки-біженки використовують для осмислення свого трав-

матичного досвіду та встановлення нових соціальних зв'язків у тих громадах, де вони перебувають, з точки зору наук про соціальні комунікації.

Виклад основного матеріалу. Згідно з результатами соціологічного дослідження, проведеного Українським центром економічних та політичних досліджень ім. Олександра Разумкова, для переважної більшості опитаних міграція за кордон мала вимушений та доволі стресовий характер, з ключовим мотивом – врятувати себе та дітей. Водночас серед жінок, які складають більшу частину вимушених мігрантів за кордон, були й ті, хто обмірковував можливість еміграції ще задовго до повномасштабної війни. Отже, події лютого 2022 р. лише прискорили процес ухвалення рішення та відкрили додаткові можливості для еміграції та адаптації за кордоном [3, с. 18].

Жінки-біженки, які на території України мали високі фінансові доходи та високий соціальний статус, вимушене перебування за кордоном переживали вкрай болісно. Це очевидно з тих історій, які вони самі розповідали, намагаючись осмислити досвід біженства. Наприклад, юристка Сироватка Ю., а наразі українська біженка в Німеччині пише: «Отак живеш... Мрієш... Плануєш і виявляється, що все, що тобі треба в житті, можна зібрати в рюкзак. Навіть у кишеню. Береш за руку, кого любиш, і біжиш» [2, с. 127].

Соціологи наголошують, що опинившись в ситуації вимушеної міграції за кордоном, більшість намагалася обирати країну-реципієнта, де були корисні зв'язки та контакти, у вигляді родичів, друзів, знайомих, які б допомогли облаштуватися, поділилися досвідом та корисною інформацією щодо перебування у новій країні, за необхідності – надали матеріальну допомогу, притулок. Також на рішення, куди саме їхати, де облаштовуватись, вплинули наявність попереднього досвіду та знань про менталітет, культуру, стиль життя у тій чи іншій країні, географічна близькість до України, знання іноземної мови. Більшою мірою цим критеріям відповідала Польща. У пошуках кращих умов проживання, або заради возз'єднання родини, частина змінила декілька країн-реципієнтів. Поширені випадки, коли із Польщі переїжджали в Німеччину. Значна частина респонденток змалювала свій внутрішній стан в період вимушеної міграції переважно в негативному світлі, незважаючи на відносно відчуття безпеки та захищеності, відчували самотність, стрес, тривожність, незрозумілість перспектив, тугу за домівкою та рідними [3, с. 19].

Біженка Єфремова Ю., інженер за фахом пише: «Там, де було моє серце, зараз я відчуваю пустоту і біль» [2, с. 78]. І публічні, і особисті комунікації українських біженок, особливо коли йдеться про перші дні повномасштабного вторгнення, характеризуються глибокими негативними переживаннями.

За даними Українського центру економічних та політичних досліджень ім. Олександра Разумкова, в якості основних проблем та ризиків, з якими стикнулися в країнах-реципієнтах респондентки та їхні рідні, вказали: мовний бар'єр, неможливість знайти роботу за фахом та рівнем кваліфікації, які були в Україні, проблеми з працевлаштуванням для жінок з 18 маленькими дітьми, проблеми з отриманням своєчасної медичної допомоги, у т. ч. невідкладної, труднощі з винайманням житла, зокрема великими родинами; бюрократія, занадто довге оформлення необхідних для реєстрації документів. Кращій адаптації в новій країні сприяли такі фактори, як: знання іноземної мови, володіння затребуваною професією, переїзд родиною у повному складі, наявність корисних зв'язків, друзів, рідше – можливість долучитися до волонтерської діяльності. Відповідно, в якості перешкод у процесі адаптації найчастіше вказували незнання іноземної мови, небажання влаштуватися на низькокваліфіковану роботу, відмінності менталітету, культури та способу життя, «втома» від української теми серед місцевих жителів, їхнє не завжди приязне ставлення до мігрантів. Водночас, навіть зіткнувшись із широким колом психологічних, економічних, соціальних, культурних проблем, зна-

чна частина вимушених мігрантів отримала за кордоном рівень життя не нижчий, а в деяких випадках навіть вищий, ніж мали у довоєнній Україні. Аналізуючи гендерні особливості адаптації, опитувані вказали, що загалом чоловікам легше адаптуватися у новій країні, оскільки вони можуть розраховувати на вищу заробітну плату, працювати віддалено від родини, не обтяжені сімейно-побутовими обов'язками; погоджуються на будь-який графік роботи, можуть працювати повний робочий день або подово. Натомість жінки не можуть працювати повний робочий день, тому що повинні більше часу проводити з дітьми, намагаються працевлаштуватися якнайшвидше, погоджуються на низькокваліфіковану і низькооплачувану роботу, щоб забезпечити себе та дітей, створити їм комфортні умови проживання та навчання [3, с. 19].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, жінкам-біженкам складніше адаптуватись в країні перебування, ніж чоловікам. Жінки-біженки стикаються з низкою фінансових, соціальних, безпекових (у тому числі щодо сексуальної безпеки), комунікаційних проблем. Однак жіноче біженство поки не розглядається в науковій літературі як напрямок соціально-комунікаційних досліджень, хоча саме комунікаційні інструменти (мовні компетенції, наявність кола спілкування, можливість брати участь в громадській діяльності) є важливими інструментами адаптації жінок-біженок. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в вивченні теми жіночого біженства в розрізі комунікаційних досліджень.

Література:

1. Байдак М. С. Жінка в умовах війни у світлі повсякденних практик (на матеріалах Галичини 1914–1921 рр.) : дис. к. іст. наук : 00:07:01 / Байдак Мар'яна Степанівна. Львів, 2018. 308 с.
2. Війна і... Krieg und F... AWO, 2023. 144 с.
3. Дослідження гендерної специфіки вимушеної міграції з України до ЄС в умовах військового конфлікту. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/01/29/2024-Pyshchulina-EDNANNYA-SITE.pdf> (дата звернення: 01.06.2024)
4. Резолюція Європарламенту «Вплив війни проти України на жінок» 2022 року: огляд. URL: https://jurfem.com.ua/resoluitsia-evroparlamentu-vplyv-viyny-proty-ukrainy-na-zhinok/?fbclid=IwZXh0b-gNhZW0CMTAAAR0bPpKgsRkZXQ0ZbChPdchelIEmuo0pbyXShoiGXXKMSBSU8piSJHRejuE4_aem_xlDKf5IVC71f6fvIbNWMFQ (дата звернення: 01.06.2024)